

LBRIS

We know
books

INAZŌ NITOBE

BUSHIDO

CODUL SAMURAILOR DIN JAPONIA

Introducere și note de **ALEXANDER BENNETT**

Traducere din limba engleză de
OANA BARBU

LITERA

București

Prefață la prima ediție	9
Introducere: O punte între eoni și oceane, de Alexander Bennett.....	13
Introducere	61
CAPITOLUL I Bushido ca sistem etic.....	69
CAPITOLUL II Sursele Bushido.....	76
CAPITOLUL III Rectitudine sau dreptate	85
CAPITOLUL IV Curaj, îndrăzneală și rezistență.....	89
CAPITOLUL V Benevolență, starea de neliniște.....	94
CAPITOLUL VI Politețe.....	105
CAPITOLUL VII Adevăr și sinceritate.....	113
CAPITOLUL VIII Onoare	121
CAPITOLUL IX Datoria de loialitate.....	128
CAPITOLUL X Educația și formarea unui samurai	137
CAPITOLUL XI Autocontrol	143
CAPITOLUL XII Instituțiile sinuciderii și ale reparației.....	149
CAPITOLUL XIII Sabia, sufletul samuraiului	165
CAPITOLUL XIV Formarea și statutul femeii.....	170
CAPITOLUL XV Influența Bushido	183
CAPITOLUL XVI Este Bushido încă viu?	190
CAPITOLUL XVII Viitorul Bushido.....	200

O PUNTE ÎNTRE EONI ȘI OCEANE

Alexander Bennett

Născut samurai

Este anul 1867. Emoția domnește în casa Nitobe, în timp ce rudele și alți invitați se adună în sala de banchete să asiste la „Ceremonia Hakama“ pentru Inanosuke Nitobe, în vârstă de cinci ani. *Hakama*, o pereche de pantaloni largi purtați peste un *kimono*, era uniforma samurailor. Băieții din familiile războinice o purtau pentru prima dată la vârsta de cinci ani. Aceasta însemna inițierea în comunitatea de onoare a samurailor și începutul rolurilor și responsabilităților care veneau odată cu acest statut.

În centrul camerei se afla o tablă de *go*, o formă tradițională de șah în care pietre albe și negre sunt folosite pentru a ocupa și a controla spații deschise. Stând deasupra tablei, cu o sabie scurtă nouă și strălucitoare la talie, simbol al locului său în regat, Inanosuke era acum în mod oficial un adept al Bushido, Calea Războinicului. Datoria sa ca fiu al clanului Nitobe era mai grea decât de obicei, deoarece tatăl său murise la începutul anului. Antrenamentul său de samurai a început imediat și el a fost instruit în artele marțiale și în clasicii chinezi de

dimineața până seara. Conform obiceiului, Inanosuke Nitobe a fost rebotezat Inazō Nitobe în 1872 la vârsta de zece ani.¹ Cu toate acestea, cu trei ani înainte, în 1869, noul guvern Meiji începuse să abolească distincțiile de clasă, iar samurarii nu mai erau o entitate socială legitimă. Această schimbare monumentală a fost resimțită acut de tânărul Inazō:

„Când mi s-a spus să renunț [la sabia], nu numai că m-am simțit singur, dar am fost literalmente descurajat. Fusesem învățat să fiu mândru că sunt un samurai a cărui insignă era sabia.“ (*Nitobe Inazō Zenshū*, vol. 15, p. 508)

Inazō s-a născut la 1 septembrie 1862, al optulea copil al lui Jūjirō Nitobe și al soției sale Seki. Împreună cu doi frați și patru surori, Inazō făcea parte dintr-o mare familie de războinici din pitorescul, dar îndepărtatul domeniu Morioka (cunoscut și ca Nanbu), situat în jurul prefecturilor Iwate și Aomori de astăzi. Tatăl lui Inazō, Jūjirō, și bunicul, Tsutō, a căror descendență se întindea până la al cincilea fiu al împăratului Kanmu (737–806), au avut un rol esențial în stimularea economiei locale prin ameliorarea terenului agricol. Domeniul Morioka suferise pierderi devastatoare de recolte de șaptezeci și șase de ori în timpul perioadei Edo (1603–1868). Pentru a atenua sărăcia și foametea care afectaseră zona rurală, clanul Nitobe a construit canale de irigații de la lacul Towada la Sanbongi. În 1859, calea navigabilă Inaigawa a fost finalizată, ceea ce a dus la o recoltă de orez

¹ Pentru a evita confuziile, în continuare mă voi referi la el ca Inazō (prenumele). Mai mult, cu excepția secțiunii Referințe a acestei introduceri, voi scrie numele japonezilor în conformitate cu tradiția occidentală a prenumelui urmat de numele de familie, dar ne vom referi la ei în principal prin numele de familie.

extraordinară în anul următor. Inazō s-a născut la scurt timp după aceea și, de fapt, a fost botezat după acest triumf agricol. Inazō înseamnă „a produce orez“.

Familia Nitobe era foarte respectată în regiune, dar nu se sfia să-și sfideze superiorii dacă o cerea conștiința. Jūjirō petrecea mai multe luni pe an în Edo (actualul Tokyo) pentru afaceri, elaborând planuri îndrăznețe pentru a crește finanțele domeniului. A fost acuzat pe nedrept că a vândut ilicit mătase negustorilor francezi ca să strângă bani pentru strategiile sale de dezvoltare și a fost plasat în arest la domiciliu. Deși acuzațiile au fost retrase ulterior, o pată de această amploare pe onoarea unui samurai era greu de îndepărtat. Jūjirō a sfârșit prin „a muri de disperare“ în 1871, la vârsta de patruzeci și opt de ani.

Pe lângă această tragedie familială, copilăria lui Inazō a fost o perioadă de tensiune socială și politică în creștere. După 250 de ani de stabilitate relativă și de izolare națională, în țară se simțea mirosul revoluției. În urma vizitei din 1853 a comandoului nord-american Matthew Perry și a „Corăbiilor Negre“ prevestitoare, shogunatul Tokugawa a cedat în cele din urmă presiunilor străine și a încheiat cu reticență diverse tratate comerciale cu Occidentul, deschizându-și porturile în următorul deceniu. Nemulțumită de poziția slabă a shogunatului față de incursiunile străine, o mișcare anti-Tokugawa condusă de tineri samurai activiști din diverse domenii a complotat pentru răsturnarea guvernului. Aliniindu-se cu personaje-cheie de la curtea din Kyoto, până atunci impotentă politic, trupe din cinci domenii au ocupat palatul din Kyoto în ianuarie 1868. Împăratul a citit ceremonios un document prin care se declara restaurarea puterii imperiale după șapte secole de dominație a războinicilor, cunoscută sub numele de Restaurația Meiji.

Rezistența shogunatului în timpul celor optsprezece luni care au urmat războiului civil Boshin s-a dovedit inutilă. Un nou guvern, cu împăratul Meiji drept conducător simbolic, a fost instituit în Edo (Tokyo) și a pornit într-o călătorie haotică de modernizare și de dezvoltare a unei noi identități naționale. Între 1869 și 1872, mantia de autoritate a samuraiilor a fost demontată în mai multe etape, iar privilegiile lor au fost anulate odată cu abolirea distincțiilor feudale de clasă. Astfel, cariera de samurai a lui Inazō a fost de scurtă durată, însă obiceiurile tradiționale de războinic insuflăte de mama sa încă de la o vârstă fragedă aveau să le fie de folos lui și țării sale atunci când Japonia a intrat pe scena mondială.

Învățarea limbii engleze

Una dintre numeroasele expresii care s-au impus în timpul perioadei Meiji (1868–1912) a fost *wakon-yōsai* („spirit japonez, cunoștințe occidentale“). Pentru a crea cu succes un stat-națiune modern, Japonia a simțit nevoia de a se modela după Occident. Sabia *katana* a cedat locul tunului, Japonia împrumutând și adaptând tot felul de convenții străine. Imaginându-și viitorul, mama lui Inazō și-a încurajat fiul să exceleze în studiile sale, care includeau materii tradiționale, precum și pregătire militară occidentală și cursuri de limba engleză. Inazō era cunoscut printre localnici drept un tânăr destul de neastâmpărat. Cu un temperament iute și destul de agresiv, vizitele sale la vecini pentru a-și cere scuze pentru comportamentul său neadecvat deveniseră o obișnuință cotidiană. Odată ce energiile sale au fost redirecționate către studiu, el s-a apucat serios de treabă și s-a dovedit un elev dotat.

Inazō a purtat haine în stil occidental, și-a înlocuit sabia de lemn cu un pistol de lemn, a renunțat la pensula de calligrafie și a luat un stilou. Intrigat de ceea ce el numea „scris de crab“ din cauza modului în care se deplasa de la stânga la dreapta pe pagină în loc de sus în jos, Inazō s-a arătat nerăbdător să învețe limba străină dincolo de abecedarul rudimentar pe care i-l predase medicul de familie.

Obligat să își transforme banii moșteniți de samurai în obligațiuni de stat, unchiul lui Inazō, Tokitoshi Ōta (fratele mai mic al lui Jūjirō), la fel ca mulți alți foști războinici, a încasat obligațiunile pentru a înființa o companie și a încerca să navigheze pe apele înșelătoare ale comerțului. Tokitoshi, în vârstă de 30 de ani, care conducea un magazin de îmbrăcăminte în Tokyo, a fost de acord să îi adopte pe Inazō, în vârstă de nouă ani, și pe fratele său mai mare, Michirō, în august 1871. De atunci și până în 1889, Inazō a luat numele de familie Ōta.

Intelectuali proeminenți ai vremii, precum Yukichi Fukuzawa (1835–1901), au susținut cunoașterea limbii engleze ca fiind esențială pentru prosperitatea viitoare a Japoniei. Acest lucru a dat naștere unui avânt al limbii engleze în rândul celor care aveau viziunea și mijloacele de a o învăța. Inazō și Michirō au intrat imediat la o școală engleză în apropiere de Tsukiji din Tokyo, unde au fost instruiți în principal de profesori străini. În anul următor, 1872, frații au intrat la Kyōkan Gijuku, o școală privată înființată în Tokyo de familia Nanbu, foști seniori ai domeniului Morioka. În 1873, Inazō s-a alăturat Departamentului de engleză al renumitei Școli de Limbi Străine din Tokyo (reînființată în 1874 ca Școala Engleză din Tokyo). Acolo a cunoscut-o pe Marion M. Scott, o profesoară de limbi străine căreia i-a atribuit mai târziu meritul de a-i fi insuflat o adevărată pasiune pentru învățătură. Sub îndrumarea

ei, Inazō a aprofundat poezia și literatura engleză și a făcut cunoștință cu Biblia. Până la vârsta de paisprezece ani, devenise suficient de competent pentru a scrie un eseu intitulat „Importanța introducerii creștinismului în Japonia“, pe care Scott l-a trimis ca exponat la Expoziția Centenarului Statelor Unite, care a avut loc în Philadelphia în 1876.

Două experiențe din timpul petrecut la Școala Engleză din Tokyo aveau să aibă un efect uriaș asupra carierei lui Inazō. Prima a fost o prelegere în care a aflat despre înapoierea Japoniei în domeniul științei și despre lipsa gravă de experți care să predea această materie. Asemenea colegilor săi, el a presupus că expertiza în jurisprudență era calea cea mai sigură pentru a deveni funcționar public în guvernul Meiji, considerat pe scară largă un semn al „succesului“ la acea vreme și ceva la care aspira elita educată.

Celălalt episod important a fost prima vizită a împăratului Meiji în 1876 în regiunile nordice ale Japoniei. Împăratul s-a cazat la a doua casă a familiei Nitobe din Sanbongi, inspectând faptele remarcabile ale bunicului și tatălui lui Inazō. Împăratul a fost atât de mulțumit de ce a văzut, încât a răsplătit familia cu un dar în bani și le-a cerut descendenților Nitobe să continue munca excelentă de dezvoltare a regiunii. Inazō nu a fost prezent la vizita imperială, dar a primit vești printr-o scrisoare de la mama sa, împreună cu doi yen (partea sa din banii oferți) cu care a cumpărat o Biblie frumos legată, pentru studiile sale. Aceste două evenimente fără legătură între ele l-au făcut să se gândească la moștenirea familiei Nitobe și la rolul pe care ar trebui să-l joace de acum încolo. Decizând că viitorul său se află în agricultură, următorul său pas a fost să se mute în nordul insulei Hokkaido pentru a studia la o școală guvernamentală nou înființată.

Anii de studenție ai lui Inazō

Biroul de Colonizare Hokkaido (HCO) a fost înființat în 1869 pentru a administra insula nordică a Japoniei. Hokkaido era un ținut de frontieră slab populat, dar era considerat important strategic. În apropiere de Hokkaido se află Karafuto (numele japonez pentru Sahalin) și Insulele Kurile. Japonia și Rusia au fost mult timp implicate într-o dispută privind proprietatea asupra acestor teritorii. În 1876, HCO a deschis Colegiul Agricol Sapporo (SAC, în prezent Universitatea Hokkaido) pentru a forma absolvenți care ar putea promova colonizarea în regiune. În acest fel, foști samurai ar fi rămas angajați în mod util în cultivarea pământului și ar fi fost pregătiți pentru mobilizare în cazul în care Rusia avea planuri pentru aceste teritorii. Cu costurile acoperite de guvern, admiterea la colegiu era foarte disputată, dar Inazō și colegii săi de la Școala Engleză din Tokyo, Kanzō Uchimura și Kingo Miyabe, au fost admiși cu succes.

Expertul străin angajat pentru a formula programa școlară la noul colegiu a fost William Smith Clark, profesor și cofondator al Colegiului Agricol Massachusetts din Statele Unite. Era un profesor popular, iar mottoul său, „Băieți, fiți ambițioși!”, este încă citat în Japonia. Clark preda agricultura, științele și engleza, dar stilul său de predare pune accentul pe artele liberale, pe educația fizică și pe studiile morale bazate pe lecturi biblice. Elevii trebuiau să aibă șaisprezece ani pentru a fi admiși. Având 15 ani când s-a deschis școala, Inazō și prietenii săi s-au alăturat celei de-a doua promoții de studenți în 1877.

Clark a rămas la școală doar un an înainte de a se întoarce în Statele Unite, astfel că a doua promoție nu a fost niciodată instruită direct de el. Cu toate acestea, regulile și politicile sale

educaționale aveau să aibă un efect de durată. De exemplu, el a introdus controversatul „Legământ al credincioșilor în Iisus“. Șaisprezece din prima promoție de studenți s-au convertit la creștinism și erau nerăbdători să adauge fețe noi la cercul lor devotat de tineri creștini japonezi. Inazō era deja interesat de creștinism datorită lecțiilor sale de engleză din Tokyo și a semnat legământul la o lună după ce a ajuns la SAC. În anul următor, pe 2 iunie 1878, Inazō a fost botezat oficial, împreună cu Uchimura și cu Miyabe, de Merriman Colbert Harris, consulul american la Hakodate din 1873 și primul misionar protestant din Hokkaido. Inazō a primit numele de botez Paul, Uchimura a devenit Jonathan, iar Miyabe, Francis. Ei se adunau după ore pentru a dezbate doctrina creștină cu un entuziasm nestăvilit, devenind cunoscuți drept „Trupa Sapporo“.

Majoritatea cursurilor universitare erau ținute în limba engleză. Prietenii lui Inazō au insistat să-i spună „Actibu“ (activ), mai degrabă decât Paul, poreclă pe care i-au dat-o din cauza naturii sale hiperactive. Extraordinar de determinat în tot ce făcea, Inazō excela atât la învățătură, cât și în sporturi precum săritura în lungime, sumo și chiar baseball. Pe măsură ce devenea mai obsedat de chestiuni legate de credință, prietenii săi i-au inventat încă o poreclă, „Călugărul“. Aceasta reflecta nu atât zelul religios al lui Inazō, cât eforturile sale de a se împăca cu doctrina creștină. Erau anumite lucruri despre creștinism pe care Inazō le considera greu de acceptat, așa că petrecea nenumărate ore în bibliotecă răsfoind cărți despre filosofie și despre religie. Pierderea în cărți a fost, de asemenea, un mecanism de a face față crizelor de depresie pe care urma să le experimenteze la facultate.

În timpul vacanței de vară din anul al treilea, Inazō a simțit că era necesară o vizită la Morioka. Nu-și mai văzuse mama

de când plecase la Tokyo, cu aproape zece ani în urmă. Soarta a făcut ca, după plecarea din Sapporo, să primească o telegramă prin care era informat că mama sa era foarte bolnavă și că trebuia să se întoarcă imediat acasă. Fără ca Inazō să știe, mama sa a decedat cu două zile înainte ca el să ajungă acasă, înmormântarea fiind deja încheiată. Inazō, cu inima frântă, s-a întors la SAC pentru a-și termina studiile, dar prietenii erau alarmați de cât de abătut devenise.

Ca urmare a apetitului vorace pentru lectură, vederea lui Inazō a început să se deterioreze și el să sufere de migrene terribile. Jurnalul său din această perioadă este plin de referiri la starea sa emoțională și fizică precară. În timpul acestei perioade tulburi, a descoperit proza scriitorului englez Thomas Carlyle, publicată într-o revistă americană, *Independent*. Inspirat de acest articol, Inazō a reușit ulterior să obțină un exemplar al romanului de ficțiune filosofică al lui Carlyle, *Sartor Resartus* (1836), în care acesta introduce „Filosofia hainelor“. Tema principală a romanului este că practicile intelectuale ale celor mai profunde credințe spirituale ale umanității au devenit defuncte, iar altele noi trebuie să fie modelate pentru a se adapta vremurilor în schimbare, oricât de greu ar fi acest demers.

Acest lucru a atins o coardă sensibilă la Inazō. Ideea de a se închina lui Dumnezeu într-un mod care părea forțat în contextul mediului său cultural era exact lucrul cu care nu reușea să se reconcilieze. Idealurile lui Carlyle au fost, într-un fel, o mană cerească, deschizându-i ochii lui Inazō la ideea că există mai multe căi pe care cineva le poate urma pentru a urca același munte. În mod interesant, stilul de proză al lui Inazō pare să fie puternic influențat de cel al lui Carlyle, pe care îl citează în mod regulat în scrierile sale.

Inazō a absolvit Colegiul Agricol Sapporo în 1881, dar în loc să devină funcționar de stat, a decis să își continue studiile. După câțiva ani în care și-a îndeplinit obligațiile față de Biroul de Colonizare Hokkaido, Inazō a solicitat admiterea la Universitatea Imperială din Tokyo în 1883. Ca răspuns la o întrebare despre motivația sa de a studia literatura și economia în timpul interviului cu viitorul său profesor, el a rostit celebrele cuvinte: „Doresc să devin o punte peste Pacific“.

De data aceasta, educația sa a fost autofinanțată. În plus față de presiunea financiară pe care o presupunea acest lucru, Inazō a început să aibă rezerve cu privire la calitatea instrucției pe care o primea. Prietenul lui Inazō, Masasuke Satō, absolvent SAC, care studia în Statele Unite la acea vreme, i-a trimis un exemplar din influenta carte a lui Henry George, *Progres și sărăcie* (*Progress and Poverty*, 1879). Judecând după reacția indiferentă a profesorului său la carte, Inazō a concluzionat că până și cea mai ilustră instituție de învățământ superior din Japonia era cu cel puțin cinci ani în urma a tot ce se întâmpla în Occident. Într-una dintre numeroasele scrisori pe care i le-a scris (în limba engleză) vechiului său prieten de la SAC, Kingo Miyabe, el își exprimă frustrarea. „Încep să fiu dezgustat de ce învăț la universitate. Am crezut că pot învăța multe acolo, dar nu! Există o mulțime de cărți bune, dar nu și o mulțime de profesori buni...” (*Scrisori către Dr. Kingo Miyabe - Letters to Dr. Kingo Miyabe*, 20 aprilie 1884). Continuă apoi să critice majoritatea instructorilor săi, atât japonezi, cât și străini, care nu aveau rigoarea intelectuală pe care Inazō o căuta. Profesorul Cox, de exemplu, „este pur și simplu un gramatician de modă veche, fidel regulilor de sintaxă. Nu am o părere prea bună despre modul în care ne corectează eseurile...”

Inazō a ajuns apoi la concluzia că este timpul să își testeze curajul în lumea largă și astfel a plecat în Statele Unite de ziua sa de naștere, pe 1 septembrie 1884. Într-o altă scrisoare către Miyabe, el scrie:

„Părăsesc Tokyo pentru America. Plec fără fonduri suficiente. Îmi asum un risc: poate fi prea îndrăzneț. Dar, gândindu-mă că viața nu este în cel mai bun caz decât o încercare îndrăzneată de aventură, m-am hotărât să merg... Roagă-te pentru mine ori de câte ori îți amintești de mine...” (*Scrisori către Dr. Kingo Miyabe*, 4 august 1884)

După ce a petrecut un timp la Allegheny College din Pennsylvania, prin intermediul soției reverendului Merriman Colbert Harris, care îl botezase în Sapporo, s-a mutat la Universitatea Johns Hopkins din Baltimore, unde a făcut cerere pentru a se specializa în istorie și în științe politice sub îndrumarea lui Herbert Baxter Adams. Adams l-a angajat cu amabilitate pe Inazō ca asistent pentru a-l ajuta financiar și a acceptat, de asemenea, să lucreze cu jumătate de normă în biblioteca școlii. Un student din ultimul an de la Johns Hopkins pe care Inazō îl admira foarte mult era Thomas Woodrow Wilson, viitorul președinte al Statelor Unite. Wilson s-a aflat în spatele înființării Societății Națiunilor (precursoarea Organizației Națiunilor Unite) treizeci de ani mai târziu, unde Inazō va servi cu mare onoare ca subsecretar general.

Inazō a fost stimulat intelectual la Johns Hopkins, în ciuda faptului că asculta mai mult decât participa la discuțiile care aveau loc. În afara școlii, el a găsit o altă ieșire, ținând prelegeri despre limba japoneză. Inazō era, desigur, puțin cunoscut publicului larg, dar interesul pentru Japonia era de așa